

המהפכה השקטה: 7 באוקטובר לא היה תקלה, אלא התממשות התפיסה הבטחונית

written by ד"ר אל"מ במיל" חנן שי | 12.08.2026

תפיסת „הרתעה, התרעה והכרעה“, ובהמשך „הרתעה, התרעה, הכרעה והגנה“, מוכרת בציבור כתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל. אלא שהיא אינה תפיסת ביטחון לאומי: ביטחון לאומי הוא תחום רחב הכולל, לצד ההגנה הצבאית, גם את החוסן המדיני, הכלכלי, החברתי והערכי של המדינה. התפיסה האמורה עוסקת באופן שבו המדינה אמורה להתגונן מפני תקיפה צבאית, ולכן היא תפיסת הגנה לאומית.

הטעות אינה סמנטית בלבד. הכינוי „תפיסת הביטחון הלאומי“ הסתיר את העובדה שתפיסת ההגנה הלאומית הרשמית של ישראל הוחלפה למעשה בתפיסה אחרת, שלא אושרה בהליך ממשלתי מקביל ושעקרונותיה מנוגדים לתורת ההגנה. התפיסה החלופית העניקה לאחר מכן לגיטימציה להסבת צה"ל מצבא הכרעה לצבא הרתעה והתשה.

אלה היו שתי מהפכות נפרדות אך תלויות זו בזו. הראשונה התחוללה ברמת תפיסת ההגנה הלאומית וקבעה מחדש כיצד תגן ישראל על עצמה. השנייה התחוללה ברמת הדוקטרינה הצבאית ושינתה את האופן שבו צה"ל נלחם, וכנגזר מכך את האופן שבו הוא מתארגן, בונה כוח, מכשיר מפקדים ומכין תוכניות מגירה. ערבובן של שתי המהפכות מסתיר הן את חומרת השינוי והן את האחריות לביצועו.

מדוע אסור לבסס הגנה על הרתעה והתרעה

תורת ההגנה מניחה שהמגן עלול להיות מופתע מעיתוי ההתקפה, ממקומה ומעוצמתה. לפיכך אסור מבחינה מקצועית לבסס את הגנת המדינה על ההנחה שתתקבל התרעה מצבית מוקדמת, וממילא גם לא על ההנחה שהאויב יירתע מתקיפה. זה היה צריך להיות לקח מכונן ממלחמת יום הכיפורים.

תורת ההגנה מניחה גם שקו ההגנה הקדמי עלול להיפרץ. הסיבה לכך פיזיקלית: המגן נאלץ לפרוס את כוחותיו לאורך החזית, ואילו התוקף יכול לרכז בנקודת הפריצה עוצמה גדולה בהרבה. לכן נערך המגן להכיל את הכוח הפורץ בשטחים שבתחומו, שהוכנו לכך מראש [1] „שטחים מושאלים לתוקף“, בלשונו של קלאוזביץ.

לאחר שהתקפת האויב עוברת את נקודת המיצוי של יתרונותיה, ואילו יתרונות ההגנה הולכים וגוברים, יוצא המגן להתקפת נגד. הוא משיב לעצמו את השטחים שהושאלו לתוקף ועובר למתקפה בעומק שטח האויב, כדי להסיר את האיום ולהשיג קלפים להכתבת תנאי סיום המלחמה.

תפיסת ההגנה הלאומית המקורית

לישראל אין עומק המאפשר לה להשאיל שטחים לתוקף. השטח שצבא גדול יכול לסגת אליו עלול להיות בישראל יישוב, עיר או מרכז חיוני. משום כך עוצבה בראשית שנות החמישים תפיסת הגנה לאומית ייחודית.

מדיניותה, שעליה הכריז דוד בן-גוריון בכנסת ב-20 ביוני 1950, בישיבה ה-145 של הכנסת הראשונה, הייתה שישראל לא תגן על עצמה בתוך שטחיה. האסטרטגיה שנגזרה ממנה ואושרה בידי הממשלה הייתה אופנסיבית-דפנסיבית: מדיניותה של ישראל הגנתית, אך איומים המסכנים אותה יוסרו באיבם במלחמת מנע יזומה, בעיתוי המדיני המתאים, באמצעות מתקפה אופרטיבית מכריעה לעומק שטח האויב.

התפיסה לא נותרה הכרזה מדינית בלבד. שלום (פריץ) עשת ויובל נאמן גיבשו אותה במחלקת התכנון של המטכ"ל בשנים 1949-1954 לכלל אסטרטגיה צבאית מסודרת. היא קיבלה ביטוי פורמלי במסמך „תיק לביא" מ-1953 ואושרה בהחלטת ממשלה מאותה שנה. זו הייתה תפיסה שעברה הליך מטה מלא, אושרה כדין ומעולם לא בוטלה בהליך מקביל.

בהתאם לכך עוצב צה"ל כצבא הכרעה המצוי בכוננות גבוהה תמידית לניצול הזדמנויות מדיניות להסרת איומים. על יסוד ההנחה המכוננת כי „צה"ל לא מרתיע והמודיעין לא יתריע", היה עליו להיות ערוך ומוכן, באישור הדרג המדיני, ליטול יזומה, לרכז כוח, להעביר במהירות את המלחמה לשטח האויב ולכפות את סיומה בתנאיה של ישראל.

המהפכה הראשונה: החלפת תפיסת ההגנה הלאומית

מחקרה הארכיוני של רס"ן קים בר, שפורסם במרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית ב-2024, מספק בסיס לטענה חמורה: צה"ל לא הסתפק בשינוי הדוקטרינה הצבאית שלו, אלא חולל קודם לכן מהפכה בתפיסת ההגנה הלאומית של ישראל.

תפיסת ההגנה האופנסיבית-דפנסיבית, שעוצבה בראשית שנות החמישים ואושרה בידי הממשלה, הוחלפה בתהליך שהחל בתוך צה"ל כבר באמצע שנות השמונים בתפיסת „הרתעה, התרעה והכרעה", שכונתה בטעות „תפיסת הביטחון הלאומי", בלי שאושרה בהליך ממשלתי מקביל.

המחקר מעורר שלוש שאלות שטרם ניתנה עליהן תשובה מספקת. ראשית, האם מחוללי השינוי הבינו שהתפיסה החלופית פסולה מבחינה מקצועית, משום שהיא מבססת את הגנת המדינה על הרתעה והתרעה? יסודות שתורת ההגנה אוסרת לסמוך על הצלחתם ושנפסלו משום כך בידי בן גוריון, עשת ונאמן?

שנית, האם הבינו שהתפיסה החדשה אינה רק תוספת לתפיסה הקיימת, אלא סותרת ומבטלת למעשה את תפיסת ההגנה הלאומית הרשמית והמאושרת?

שלישית, באיזו מידה היה הדרג המדיני מודע לשינוי בתפיסת ההגנה הלאומית, ומה בדיוק הובא לידיעתו ולאישורו?

אלה אינן שאלות היסטוריות בלבד. התפיסה החלופית סיפקה את הלגיטימציה הרעיונית למהפכה השנייה: הסבת צה"ל מצבא הכרעה לצבא הרתעה והתשה.

המהפכה השנייה: מצבא הכרעה לצבא התשה

בשנים 1996–2006 הוסב צה"ל בהדרגה מצבא שנועד להכריע את האויב בעומק שטחיו לצבא שנועד להרתיעו בירי מנגד מתוך שטחי המדינה. בכך נשללה מישראל היכולת לבסס את הגנתה על תפיסת ההגנה הלאומית האופנסיבית-דפנסיבית: להסיר איומים במלחמת מנע יזומה בשטח האויב, שאת משכה ניתן לתכנן ושבעיתוי סיומה ניתן לחתור לשלוט.

ההסבה הדוקטרינרית לוותה בניוונו ובצמצומו של הדרג היבשתי המתמרן-מסתער ובדלדול כישורי המצביאות הנדרשים לתכנון ולניהול מלחמות הכרעה. לאחר שהרתעה והתרעה הוצבו כאבני היסוד של הגנת המדינה, ניתן היה להסב את צה"ל מצבא התקפי-מכריע לצבא דפנסיבי של הכלה, גריעת יכולות והתשה באש מנגד.

על שאלת מודעותו של הדרג המדיני למהפכה השנייה השיבה ועדת שומרון ב-2007. לפי ממצאיה, תרגום השינוי לבניין הכוח ולהכשרת הצבא נעשה בלי שהדרג המדיני היה מודע למשמעותו ובלי שנתן לו את אישורו.

דוקטרינת ההרתעה נכשלה כבר במלחמת לבנון השנייה, שכפתה על ישראל את הראשונה בשרשרת של מלחמות התשה. במלחמות אלה לא שלטה ישראל במשכן, בעיתוי סיומן או ביכולתה להכתיב לאויב את תנאי הסיום. ממצאי ועדות החקירה והבדיקה שקמו בעקבות המלחמה חייבו את צה"ל להסב את עצמו מחדש לצבא הכרעה [?] אך ההסבה לא בוצעה.

מ-7 באוקטובר למלחמת התשה ממושכת

בינתיים תפחו האיומים מעל הקרקע ומתחתיה. החל מ-2016 נוסף לצבאות הטרור הנייחים של חיזבאללה וחמאס גם דרג מתמרן-מסתער קרקעי, רגלי ורכוב. במקביל, עקב ניוון הדרג המתמרן היבשתי וכישורי המצביאות הנדרשים לתכנון ולניהול מלחמות הכרעה, איבדה ישראל את יכולתה להסיר איומים באיבם באמצעות דרג מתמרן [?] מסתער שלה במלחמת מנע.

בהיעדר עומק לא הייתה ישראל מסוגלת להכיל בשטחה מתקפת פתע אופרטיבית של הדרג המתמרן-מסתער החדש שנבנה בגבולותיה. חיוני היה להניח כי מתקפה כזאת תפרוץ את קו ההגנה הקדמי [?] גדר מערכת שנועדה למנוע חדירת מחבלים בודדים [?] ותביא לכיבוש שטחים ויישובים סמוכי גבול. בהיעדר דרג יבשתי מתמרן, תוכניות מגירה ויכולת אופרטיבית מכריעה, נשללה מצה"ל גם היכולת להגיב על החדירה בהתקפת נגד יבשתית מהירה לעומק שטחי התוקף: הן לשם הסרת האיום והן לשם השגת קלפים שיאפשרו לישראל להכתיב את תנאיה לסיום

המלחמה שנכפתה עליה בהפתעה.

במצב כזה, אסון דוגמת 7 באוקטובר לא היה תקלה בלתי צפויה, אלא התממשותו של סיכון שהיה טבוע בתפיסה. גם שקיעתה של ישראל במלחמת ההתשה הארוכה שבאה בעקבותיו הייתה צפויה. הצבא שהוסב להתשה מסוגל להכות, לגרוע ולהכאיב, אך אמצעי הלחימה והדוקטרינה שנועדו להרתיע את האויב ולשחוק את **רצונו** להילחם אינם מותאמים לשלילת **יכולתו** להמשיך במלחמה. לכן אין בידי ישראל יכולת לקבוע את משך מלחמותיה ואת עיתוי סיומן.

היה אפוא צפוי שמדינה חסרת עומק להכלת מתקפת פתע בשטחה, אשר ביססה את הגנתה על הרתעה והתרעה שאסור לייחס להן משקל, ומנגד פירקה את יסוד ההכרעה בתפיסה המרובעת שכונתה „הרתעה, התרעה, הכרעה והגנה”² תישאר בפועל חסרת הגנה.

הכשל הלוגי שבתפיסה הבלתי רשמית ברור, ולבירורו אינה נדרשת ועדת חקירה מכל סוג. ראוי אפוא כי טרם סיום כהונתה תדון הממשלה בכשל רב־השנים הזה. גם אם לא תשיב על כנה את תפיסת ההגנה הלאומית המקורית כתפיסה המחייבת, עליה לבטל רשמית את התפיסה התקולה מיסודה ולהורות על גיבושה ואישורה כדין של תפיסת הגנה לאומית מקצועית.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 12 באוגוסט 2026.

*הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.